

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ ΕΡΕΥΝΗΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑΣ - 33

Λαϊκή Ιατρική και Ιατρική Επιστήμη Σχέσεις Αμφίδρομες Τόμος Β'

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟΥ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΥ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ
Αθήνα, 7-11 Μαρτίου 2012

Κέντρον Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας
και Ιστορικό Παλαιογραφικό Αρχείο του Μορφωτικού
Ιδρύματος της Εθνικής Τραπέζης

Επιμέλεια ύλης και επιστημονική επιμέλεια
Κυριακή Χρυσού-Καρατζά

ΕΘΝΙΚΟ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟ

ΑΘΗΝΑ 2018

Συντελεστές έκδοσης

Υπεύθυνος έκδοσης

Ευάγγελος Καραμανές

Διευθύνων το Κέντρον Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας

Γενική επιμέλεια

Αικατερίνη Πολυμέρου-Καμηλάκη

τ. Διευθύντρια του Κέντρου Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας

Επιστημονική και φιλολογική επιμέλεια

Κυριακή Χρυσού-Καρατζά

Εντεταλμένη Ερευνήτρια του Κέντρου Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας

©Copyright 2018

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

ΚΕΝΤΡΟΝ ΕΡΕΥΝΗΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑΣ

Ηπίτου 3, 105 57 Αθήνα

Τηλ.: 210 3664751-2, Fax: 210 3313418

e-mail: keel@academyofathens.gr

<http://www.academyofathens.gr>

<http://www.kentrolaografias.gr>

ISBN: 978-960-404-341-5 (SET)

ISBN: 978-960-404-340-8

Η εικόνα του εξωφύλλου προέρχεται από τον κώδικα αρ. 1 της Εθνικής Βιβλιοθήκης της Νεάπολης κατά την πανομοιότυπη έκδοση από τον έκδοτικό οίκο ΜΙΑΗΤΟΣ, Αθήνα [2001].
Επεξεργασία εικόνας: Άγαμέμνων Τσελίκας.

Περιγραφή του Πεδάνιου Διοσκουρίδη, Περί ὕλης ἰατρικῆς, 3,21,1 σχετικά με τὸ Ἡρύνγγιον ἢ Γοργόνιον.

Απόδοση - σύμπτυξη: «Εἶναι ἀγκάθι με φύλλα πλατὰ καὶ τραχιά, ἀρωματικά στὴ γεύση, ποὺ ὅσο μεγαλώνουν γεμίζουν ἀγκάθια. Στὶς ἄκρες τῶν βλαστῶν ἔχει μικρὰ κεφαλάρια με μύτερά ἀγκάθια γύρω-γύρω σὰν ἀστέρι, με χρῶμα πράσινο, λευκὸ ἢ καὶ γαλάζιο. Ἡ ρίζα του εἶναι μακρουλή ὅσο ἓνα δάχτυλο, μαύρη ἀπ' ἔξω καὶ ἄσπρη μέσα, με εὐχάριστο ἄρωμα. Φυτρώνει σὲ πεδιάδες καὶ σὲ τραχιά μέρη. Ἐχει θερμαντικὴ δύναμη. Ὅταν πίνεται προκαλεῖ οὔρα καὶ κινεῖ τὰ ἔμμηνα. Κάνει καλὸ, ὅταν πίνεται με κρασί, σὲ ὅσους ἔχουν πρόβλημα με τὸ σπῆμα, καὶ σ' αὐτοὺς ποὺ τοὺς ἔχουν δαγκώσει θηρία. Ὅταν γίνεται κατάπλασμα διασπᾷ τὰ φύματα στὸ δέρμα.»

Σχεδιασμός έκδοσης - σελιδοποίηση: Εθνικὸ Τυπογραφεῖο

Εκτύπωση - βιβλιοδεσία: Εθνικὸ Τυπογραφεῖο

ΑΡΙΘΜ. ΕΡΓΑΣΙΑΣ: 26/2017

Η παρούσα έκδοση απαγορεύεται να διατεθεῖ σε ιδιώτες προς πώληση, σύμφωνα με το δεύτερο εδάφιο της παρ. 6 του άρθρου 18 του ν. 3469/2006.

ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΤΟΥ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ

- Πρόεδρος:** Αικατερίνη Πολυμέρου-Καμηλάκη
Διευθύντρια του Κέντρου Ερεύνης της Ελληνικής Λαο-
γραφίας της Ακαδημίας Αθηνών
- Αντιπρόεδρος:** Αγαμέμνων Τσελίκας
Προϊστάμενος του Ιστορικού Παλαιογραφικού Αρχείου
του Μορφωτικού Ιδρύματος της Εθνικής Τράπεζας
- Γενική
Γραμματέας:** Κυριακή Χρυσού-Καρατζά
Ερευνήτρια Κέντρου Λαογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών
- Μέλη:** Ευάγγελος Καραμανές
Ερευνητής Κέντρου Λαογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών
Ιωάννης Καραχρήστος
Ερευνητής Κέντρου Λαογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών
Ιωάννης Πλεμμένος
Ερευνητής Κέντρου Λαογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών
- Γραμματεία
Συνεδρείου:** Ζωή Αναγνωστοπούλου, Ανθούλα Μπάκολη,
Αφροδίτη Σαμαρά, Κλεοπάτρα Φατούρου

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΣΥΝΕΔΡΩΝ	9-13
ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΕΣ.....	14
ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΕΙΣ (Β' ΤΟΜΟΥ)	15

Α' ΤΟΜΟΣ

Γιώργος Αλεξιάς

Η σωματοποίηση της ασθένειας και η ανάδειξη
της λαϊκής ιατρικής..... 79-96

Ευάγγελος Χ. Καραδήμας

Κοινή λογική και υγεία: Οντολογίες πόνου, λαϊκές αντιλήψεις
και προσαρμογή στην ασθένεια..... 97-108

Χαράλαμπος Πασσαλής

Λαϊκή θεραπευτική ψυχικών νοσημάτων:
Η αντιμετώπιση του αιφνιδίου και έντονου φόβου..... 109-127

Αικατερίνη Πολυμέρου-Καμηλάκη

«Θήλεια δαίμων...». Ασθένειες γένους θηλυκού 129-158

Ελένη Παπαγαρουφάλη

Δυνητικοί δωρητές οργάνων σώματος στην Ελλάδα... 159-165

Ιωάννης Γραμματικάκης

Μητρότητα και ευτοκία στην Παλαιοανακτορική
Μινωική Κρήτη 167-176

Αριστείδης Ν. Δουλαβέρας

Η λαϊκή ιατρική στην παραδοσιακή κοινωνία της
Κορινθίας του 20ού αιώνα (κύηση, τοκετός, λοχεία,
γαλουχία)..... 177-190

Έφη Μαστοροδήμου

Ιατροποίηση της εγκυμοσύνης
και της γέννας και εναλλακτικές πρακτικές..... 191-208

Ειρήνη Τουντασάκη

«Τα μωρά τα φέρνει... ο γιατρός»: όταν η μητρότητα
κατασκευάζεται στο ιατρικό εργαστήριο» 209-220

Χρυσάνθη Μπακούλα-Τζουμάκα

Η τύχη του αποκλειστικού μητρικού θηλασμού
μετά την έξοδο από το μαιευτήριο.
Πληθυσμιακή διαχρονική ελληνική μελέτη..... 221-232

Μαρία Κουμαριανού

Ο Σιηλλόγαμος στην Κύπρο:
Μια θεραπευτική πρακτική για τη λύσσα με τη μέθοδο
της τελετουργικής μίμησης 233-256

Νικόλαος Α.Ε. Καλοσπύρος

Διαστέλλοντας την ιατρική επιστήμη από τη θεωργία
και τις λαϊκές αντιλήψεις: Μία ανάγνωση της ιπποκρατικής
πραγματείας Περί ιερής νόσου 257-280

Θανάσης Μπαρλαγιάννης

Η θρησκεία απέναντι στην ασθένεια:

το «Βιβλίον καλούμενον Χρηστοθήθεια των Χριστιανών»
του Νικόδημου του Αγιορείτη 281-291

Ιωάννης Καραχρήστος

Από τη λαϊκή λατρεία στις θεραπευτικές πρακτικές.

Το παράδειγμα του αγίου Παντελεήμονα στη Σύρο.....293-308

Μαρία Ανδρουλάκη

Όνειρα και θεραπεία:

Μαρτυρίες από τον Δωδεκανησιακό χώρο.....309-326

Σταυρούλα Αλευρά

Ο συμβολισμός της σελήνης στη λαϊκή ιατρική

της Τήνου 327-339

Άννα Λυδάκη

Ψυχή τε και σώματι...

Ο θεραπευτικός λόγος: παλιές και νέες αντιλήψεις 341-353

Αικατερίνη Αρβανίτη, Μιλτιάδης Λειβαδίτης

Στάσεις του γενικού πληθυσμού απέναντι στην

ψυχική νόσο.....355-368

Γιώργος Αρ. Αλεβιζόπουλος

Η θεραπεία της ψύχωσης στην ιστορία του ανθρώπου 369-378

Κλαίρη Συνοδινού

Η επίδραση της λαϊκής ιατρικής στην ίαση

από ψυχαναλυτική άποψη 379-383

Αγγελική Κομποχόλη

Τα χρώματα στη λαϊκή ιατρική.

Το κόκκινο και το μπλε 385-390

Αθανασία Τσατσαρού-Μιχαλάκη,**Αριστέα-Ιωάννα Παπαδημητρίου**

Χρώμα και βότανα. Από τις δεισιδαιμονίες στη θεραπεία στη λαϊκή
ιατρική της επαρχίας Σητείας του νομού Λασιθίου Κρήτης

.....391-410

Μαρία Βραχιονίδου

Η φαρμακευτική χρήση των μανιταριών στην ιατρική

του χθες και του σήμερα 411-421

Βασιλική Ψαλλίδα, Γεώργιος Μπαλτόπουλος

Πυρετός: Από την ιτείνη, το εκχύλισμα φλοιού ιτιάς,

στην ασπιρίνη.....423-432

Σέρκο Χαρουτουνιάν

Οίνοι και αμπελοκομικά προϊόντα της Σαντορίνης:

ευεργετικές για την υγεία ιδιότητες και περιεκτικότητα

σε βιοδραστικά μόρια.....433-441

Ευάγγελος Καραμανές

Βότανα στην λαϊκή θεραπευτική: λαογραφική έρευνα

και τεκμηρίωση της πολιτισμικής διάστασης των

φαρμακευτικών και αρωματικών φυτών.....443-462

S. Geroulanos

Surgery in Byzantium and its transfer to the West.....463-476

Μαρία ΧρόνηΗ συμβολή του Λέοντος Ιατροσοφιστού και του Παύλου Νίκαιας
στη διαμόρφωση των ιατρικών αντιλήψεων στο βυζαντινό κόσμο
.....477-499**Νίκη Τσιρώνη**Στείρωση και θρήνος. Αφηγήσεις θαυματουργικών
ιάσεων στη μεσοβυζαντινή περίοδο.....493-506**Β' ΤΟΜΟΣ****Βενετία Χατζοπούλου**Ο ιατρός Νικόλαος ιερόπαις ο Βελισδονίτης:
Νέα στοιχεία για το έργο του.....17-32**Αγαμέμνων Τσελίκας**Δύο ιατροσοφικοί κώδικες στη βιβλιοθήκη του ιστορικού
και παλαιογραφικού αρχείου του Μ.Ι.Ε.Τ. ....33-112**Ζαχαρένια Σημανδηράκη**Στοιχεία λαϊκής ιατρικής στο αρχείο Παύλου Βλαστού,
του Ιστορικού Αρχείου Κρήτης.....113-125**Μανώλης Γ. Σέργης**Από την λαϊκή στην «εκ των ένδον» σάτιρα των ιατρών:
αλληλοελεγχόμενοι ιατροί, ιατρικές πρακτικές, ιατρική
και πολιτική, και άλλα κοινωνικά συμπαρομαρτούντα
στη Σπάρτη της δεκαετίας του 1870.....127-155**Ευάγγελος Αυδίκος**Το νερό του Καματερού.
Όταν η απόγνωση συναντά τον κομπογιαννιτισμό.....157-185**Deanna Trakas**Adventures with Fava Beans:
Ancient Greek concepts of their danger
and modern medicine.....187-198**Μανώλης Γ. Ανδρουλιδάκης**

Η ιαματική τοπογραφία στον 4ο μίμο του Ηρώνδα 199-204

Ανδρέας Φρ. ΜιχαλίδηςΤα υγειονομικά της Χίου κατά τις Σφαγές του 1822.
(Ιδρύματα, επιστήμονες ιατροί, ασθένειες
και δημόσια θεραπευτική).....205-223**Αγγελική Δημουλή**Ο Ανδρέας Καρκαβίτσας ως ιατρική μαρτυρία
και η μυθοπλαστική εφαρμογή της.....225-233**Αικατερίνη Μαρινάκη**Λαϊκή θεραπευτική στη Φολέγανδρο:
αρρώστιες και γιατροσόφια 235-248

Ζωή Ρωπαΐτου

Οι πρακτικές γιάτρισσες-μαμές και οι κουρείς-οδοντογιάτροί
και πρακτικοί γιατροί στις ελληνικές κοινωνίες
περασμένων δεκαετιών..... 249-259

Παναγιώτης Καμηλάκης, Ανδρέας Ζαχίλας

Ο γιατρός και λαογράφος τῶν Πατρῶν, Χρήστος Π. Κορύλλος
καὶ ἡ συμβολή του στὴ λαϊκὴ ἰατρικὴ 261-307

Εμμανουέλα Κατρινάκη

«Και για να γίνει καλά, να αλειφτεί με το αίμα ενός νέου...»
Αρρώστια και γιατρεία στα λαϊκά παραμύθια 309-319

Γιάννης Πλεμμένος

Αντιλήψεις περί της θεραπευτικής ιδιότητας της μουσικής
στη γαλλική Encyclopédie: πηγές, διαχείριση
και ο αντίκτυπός της στη νεοελληνική γραμματεία 321-339

Ζωή Μάργαρη

Λαϊκά δρώμενα και θεραπευτικές πρακτικές:
Η επιτελεστική ενσωμάτιση της υγείας..... 341-359

Ευθυμία Παναγιωτοπούλου, Μάγδα Ζωγράφου

Χοροθεραπευτικές διαδικασίες και χορευτική ταυτότητα:
Για μια λαοανθρωπολογική προσέγγιση της χοροθεραπείας
..... 361-369

Ευαγγελή Ντάτση

Ο μαγικός λόγος στα λαϊκά γιατροσόφια 371-378

Μ. Γ. Βαρβούνης

Η λέπρα στη Σάμο: από την παραδοσιακή ιατρική
στην επιστημονική αντιμετώπιση..... 379-399

Κώστας Κόμης

Ερωτήματα γύρω από τη λέπρα: προσεγγίσεις
με επίκεντρο ένα τεκμήριο από τη Σάμο (1900) 401-415

Μάνος Σαββάκης

Λαϊκή Ιατρική και Ιατρική Επιστήμη:
Η περίπτωση του Λεπροκομείου Σπιναλόγκας (1903-1957)
..... 417-430

Κυριακή Χρυσού-Καρατζά

Τραχώματα και τραχωματικοί στη Σαντορίνη τον 20ό αιώνα
..... 431-446

Απόστολος Αρμαγανίδης

Αποφάσεις για το τέλος της ζωής σε ευρωπαϊκές Μονάδες
Εντατικής Θεραπείας (Μ.Ε.Θ.)..... 447-456

Γεράσιμος Φιλιππάτος, Δημήτριος Χρυσός

Ιστορία της καρδιοπνευμονικής αναζωογόνησης..... 457-459

Δημήτριος Καραμπερόπουλος

Η λαϊκή χρήση του εμβολιασμού για την ευλογία αφορμή
για την πρώτη επιστημονική εφαρμογή του εμβολιασμού
το 1701 από τον Ιάκωβο Πυλαρινό 461-465

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 467-501

Ζαχαρένια Σημανδράκη*

Στοιχεία λαϊκής ιατρικής στο αρχείο Παύλου Βλαστού του Ιστορικού Αρχείου Κρήτης

Ένα από τα καλύτερα μοντέλα για την περιγραφή του τρόπου με τον οποίο λειτουργεί η ανθρώπινη συμπεριφορά είναι αυτό της αυτο-ρύθμισης. Η αυτο-ρύθμιση αναφέρεται στις διεργασίες εκείνες μέσω των οποίων λαμβάνει χώρα η συμπεριφορά (Carver 2004. Vohs & Baumeister 2004).

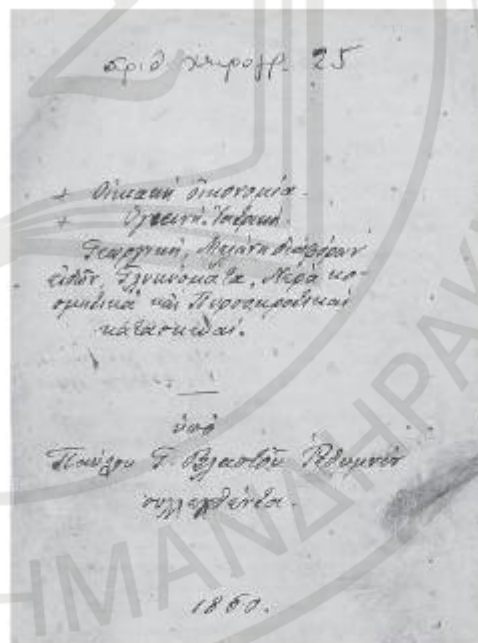
Ως γνωστόν το αρχείο, του Πατέρα της Κρητικής Λαογραφίας, Παύλου Βλαστού του Ρεθυμνίου, φυλάσσεται στο Ιστορικό Αρχείο Κρήτης, στα Χανιά. Αναφορά στο πολύτιμο και μνημειώδες έργο του Βλαστού, (το σύνολο του αρχείου είναι 93 χειρόγραφοι ογκώδεις τόμοι), έχει γίνει επανειλημμένως τόσο από τη γράφουσα, όσο και από άλλους ερευνητές και μελετητές, σε ομιλίες, Ανακοινώσεις σε συνέδρια, αλλά και σχετικές δημοσιεύσεις σε επιστημονικές εκδόσεις και περιοδικά.

Ως προς το θέμα που πραγματεύεται το παρόν συνέδριο, θα πρέπει να αναφερθεί ότι ο Βλαστός έχει καταχωρήσει σε δύο κυρίως τόμους, τους υπ' αριθμ. 25 και 30, του πολύτομου έργου του, ιατροσόφια και συνταγές λαϊκής ιατρικής, που παρουσιάζουν αρκετό ενδιαφέρον, τόσο ως προς την ποικιλία των θεμάτων των οποίων άπτονται, όσο και για τα είδη θεραπείας των αναφερομένων νόσων.

Συνοπτική παρουσίαση των δύο προαναφερόμενων τόμων επιχειρείται εδώ, αν και η άμεση επαφή του κάθε ερευνητή με το τεκμήριο, μπορεί να αποφέρει διαφορετικές απόψεις αλλά και κρίσεις για το περιεχόμενό του.

Στην πρώτη σελίδα του υπ' αριθμ. 25 τόμου αναγράφεται ο τίτλος ως εξής**:

Οικιακή Οικονομία, Υγιεινή, Ιατρική, Γεωργική, Μελάνη διαφόρων Ειδών, Γλυκίσματα, Νερά κοσμητικά, και πυροκροτικά κατασκευαί. Υπό Παύλου Γ. Βλαστού Ρεθυμνίου συλλεχθέντα 1860.

Εικ. 1: Εσώφυλλο τόμου 25

* Προϊσταμένη Ιστορικού Αρχείου Κρήτης, Ειδ. Συνεργάτις των Γενικών Αρχείων του Κράτους.

** Στα παραθέματα και τις καταγραφές του Βλαστού διατηρείται η ορθογραφία, σύνταξη και στίξη.

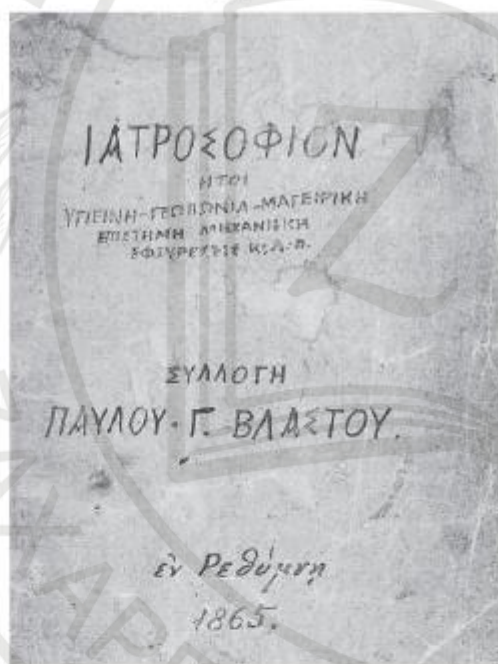
Από τον τίτλο, αμέσως διαφαίνεται η συνήθεια του Βλαστού, να καταχωρεί σε ομάδες, αναφορές για διάφορα θέματα. Παράδειγμα η συνύπαρξη της Ιατρικής με την μελάνη διαφόρων ειδών, η Υγιεινή με τις πυροκροτικές κατασκευές και η Οικιακή Οικονομία με την Γεωργική. Στη δεύτερη σελίδα καταχωρείται η ρήση του Δημοσθένη:

Δεί δε τους αγαθούς άνδρας εγχειρέιν μεν άπασιν αεί τοις καλοίς, την αγαθήν προβαλλομένους ελπίδα, φέρειν δια αν ο θεός διδώ γενναίως.

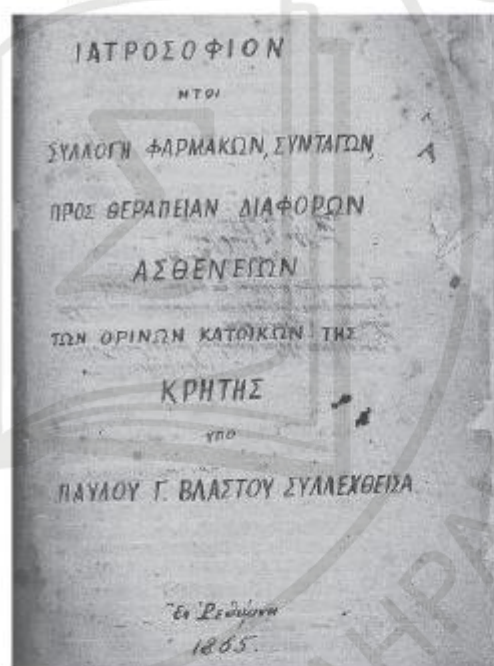
Ακολουθεί ο «πίναξ των εμπεριεχωμένων» σε 11 σελίδες και με αναφορές με αύξοντα αριθμό που φτάνει ως το 476, συμπεριλαμβανομένων βέβαια όλων των θεμάτων που αναφέρονται στην πρώτη σελίδα. Ο τόμος αριθμεί 445 πυκνογραμμένες σελίδες.

Ο υπ' αριθμ. 30 τόμος έχει ως γενικό τίτλο:

Ιατροσόφιον ήτοι Υγιεινή, Γεωπονία, Μαγειρική, Επιστήμη Μηχανική, εφευρέσεις κ.λπ., Συλλογή Παύλου Γ. Βλαστού Εν Ρεθύμνη 1865.

Εικ. 2: Ιατροσόφιον 1865 (τίτλος τόμου 30)

Εικ. 3: Εσώφυλλο τόμου 30

Στις πρώτες 18 σελίδες καταχωρούνται αλφαβητικά τα οπωρικά Κρήτης, τα εσπεριδοειδή, τα βότανα Κρήτης, και τα Μύρα της Κρήτης.

Ακολουθεί ο «πίναξ των περιεχωμένων», που αριθμεί 12 σελίδες, ενώ η επόμενη σελίδα προσδιορίζει και το περιεχόμενο των υπολοίπων:

Ιατροσόφιον ήτοι Συλλογή Φαρμάκων, συνταγών, προς θεραπείαν διαφόρων ασθενειών των ορεινών κατοίκων της Κρήτης. Υπό Παύλου Γ. Βλαστού συλλεχθείσα. Εν Ρεθύμνη 1865.

Ο τόμος αριθμεί 474 σελίδες και 660 αναφορές συνολικά. Η πρώτη είναι Ιατρικών εις φαρμακευθέντα από μανιτάρια: όταν εννοήσει τις ότι εδηλητηριάσθη

από μανιτάρια, αμέσως να φάγη ποσότητα τινα χλωρών τσόχων και να πίνη έλαιον άφθονον.

Αλλά και η δεύτερη αναφορά παρουσιάζει ενδιαφέρον:

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΩΜΕΝΩΝ.

Σελίδα	
1	Τα θριγκία επί δημοφιλισταίους υπό Βλαστόν
2	Τα θριγκία επί δημοφιλισταίους
3	Πώς να τακτοποιήσεται ο σπασμωδικός κλονισμός
4	Τα θριγκία επί δημοφιλισταίους
5	Τα θριγκία επί δημοφιλισταίους
6	Τα θριγκία επί δημοφιλισταίους
7	Τα θριγκία επί δημοφιλισταίους
8	Τα θριγκία επί δημοφιλισταίους
9	Τα θριγκία επί δημοφιλισταίους
10	Τα θριγκία επί δημοφιλισταίους
11	Τα θριγκία επί δημοφιλισταίους
12	Τα θριγκία επί δημοφιλισταίους
13	Τα θριγκία επί δημοφιλισταίους
14	Τα θριγκία επί δημοφιλισταίους
15	Τα θριγκία επί δημοφιλισταίους
16	Τα θριγκία επί δημοφιλισταίους
17	Τα θριγκία επί δημοφιλισταίους
18	Τα θριγκία επί δημοφιλισταίους
19	Τα θριγκία επί δημοφιλισταίους
20	Τα θριγκία επί δημοφιλισταίους
21	Τα θριγκία επί δημοφιλισταίους
22	Τα θριγκία επί δημοφιλισταίους
23	Τα θριγκία επί δημοφιλισταίους
24	Τα θριγκία επί δημοφιλισταίους
25	Τα θριγκία επί δημοφιλισταίους

Εικ. 4: Περιεχόμενα τόμου 30

Εικ. 5: Παύλος Βλαστός

Εις θάμβωμα οφθαλμών - Λάβε βατόμουρα, έκβαλον τον ζωμόν των και φύλαξον αυτόν. Όταν χρειασθείς, ανακάτωσε μέρος εκ του ζωμού τούτου με ροδόσταμον (ροδόνερον) και βάνε εις τους οφθαλμούς σου. Εάν οι οφθαλμοί πάσχουν ένεκεν γήρατος και δεν βλέπουν, κάμνεις άλευρον εκ λινοσπόρου και βράξεις αυτό εις νέον πήλινον αγγείον - όταν ολίγον κρυώσει το βρασμένον άλευρον κατασκευάζεις εξ αυτού πιταράκι, τυλίσσεις αυτό με ψιλόν πανί και θέτεις επί των οφθαλμών σου.

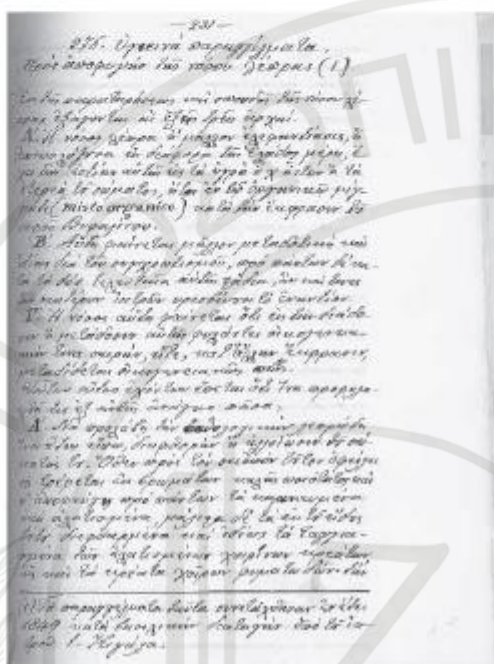
Αν θέλουμε να ομαδοποιήσουμε θεωρητικά τις αναφορές του Βλαστόύ και στους δυο τόμους, απομονώνοντας τα στοιχεία που μας ενδιαφέρουν, θα μπορούσαμε να τα κατατάξουμε σε τέσσερις μεγάλες κατηγορίες:

Α) Η πρώτη είναι οι ασθένειες και οι μέθοδοι και τα υλικά καταπολέμησής τους:

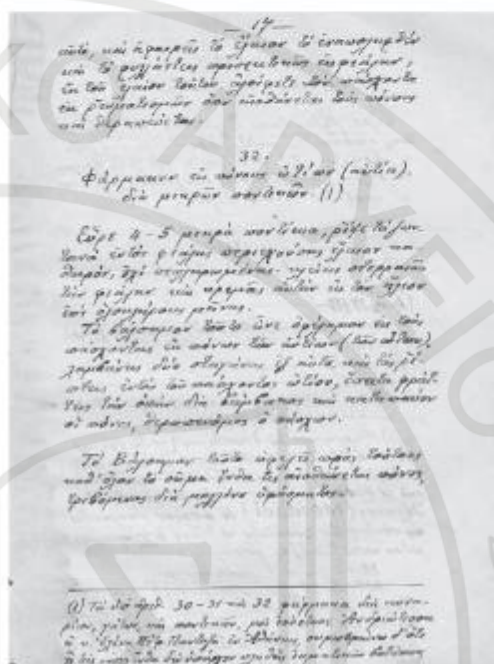
ΑΣΘΕΝΕΙΕΣ

1. Η χολέρα, υγιεινά παραγγέλματα, τόμος 30 (παράγρ. 424)
2. Αιμοπτυσία, τόμος 30 (παράγρ. 465)
3. Ηλίαςις, τόμος 30 (παράγρ. 470)
4. Οι εις ελώδη και μiasματικά μέρη ευρισκόμενοι τι να πράττουν δια να μη υποπίπτουν εις ασθeneίας, τόμος 25 (παράγρ. 171)
5. Μετάγγισις του αίματος - σωστικά οδηγία, τόμος 25 (παράγρ. 177)
6. Κατάρρους, τόμος 30 (παράγρ. 39, 46, 94, 149, 79)

7. Θεραπεία λιθιάσεως, τόμος 25 (παράγρ. 234)
8. Περί ευφλογίας, τόμος 25 (παράγρ. 241)
9. Προς αποφυγήν της νόσου λέπρας, υγιεινά παραγγέλματα, τόμος 25 (παράγρ. 276), τόμος 30 (παράγρ. 30).

Εικ. 6: Αποφυγή λέπρας

Εικ. 7: Θεραπεία ωτίων δια μικρῶν ποντικῶν

10. Απαλλαγὴ ἐκ κολλητικῶν νοσημάτων καὶ πῶς νὰ λυτρώνης τὰ φορέματα ἐκ κολλητικῶν ἢ τῶν τεθνεώτων, τόμος 25 (παράγρ. 17, 284, 316).
11. Κρανιοσκοπεία, τόμος 25 (παράγρ. 434)
12. Απλούστατον προσωρινόν ἱατρικόν τῆς ἐπιληψίας, τόμος 25 (παράγρ. 452)
13. Πῶς νὰ ἐκβάλῃς χολὴν ὅπως σωθῇς ἀπὸ ζάλην κ.λ.π., τόμος 30 (παράγρ. 3, 7)
14. Φίστουλας (σιρίγγιον) θεραπεία, τόμος 30 (παράγρ. 9)
15. Ἐμμηνα, πόνοι καὶ ἀταξία αὐτῶν, τόμος 30 (παράγρ. 17)
16. Ρευματισμοί, τόμος 30 (παράγρ. 52, 53, 56, 57, 58, 59, 60, 86, 112, 113, 114, 128, 186, 62, 314).

Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ, ὡς ἀναφέρεται, θεραπεία ρευματισμῶν:

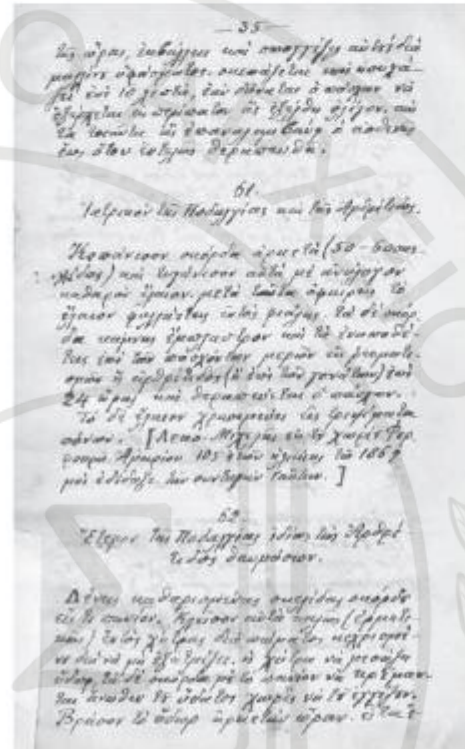
Λάβε κάππαριν, βλαστάρια καὶ κομβία ὁκάδες δύο. 1 πλάκα Κρητικῆς καλοῦ σάπωνος 100 δράμια καὶ 200 δράμια καθαροῦ ελαίου. Τα βράξεις εἰς ἀφόριο (καὶνόν) τσουκάλι πῆλινον τὸ ὁποῖον σκεπάζεις διὰ τοῦ πώματός του καὶ περιχρύνεις ἐξωθεν διὰ πηλοῦ διὰ νὰ μὴ εξατμίζει, ὅταν ἐννοήσης ὅτι ἐβράσε ἀρκούντως τὸ κατεβάζεις. Διὰ τοῦ μίγματος τούτου τὸ ὁποῖον καθαρίζεις ἀπὸ λεπτὸν πανί καὶ φυλλάττεις, αλοίφεται ὁ πάσχων ἀπὸ ρευματισμοῦ καὶ καθ' ὅλα τὰ μέλη ὅπου αἰσθάνεται πόνο, οἷτινες ἐξαλείφονται μετὰ τινος ἡμέρας.

Αναφέρονται ακόμη:

17. Πόνοι ωτίων, τόμος 30 (παράγρ. 32, 87)
  18. Λαιμόπονος, τόμος 30 (παράγρ. 35, 36, 37, 74, 103, 38)
  19. Περιπνευμονία (πλευρίτης), τόμος 30 (παράγρ. 40, 156)
  20. Ρίγος, τόμος 30, (παράγρ. 42, 43, 46, 47, 48, 84, 123, 150, 187)
  21. Κρυολόγημα, τόμος 30, (παράγρ. 45, 94, 393)
  22. Ούρα οι μη δυνάμενοι να τα κρατήσι, τόμος 30 (παράγρ. 51, 80)
  23. Ποδαλγία και αρθρίτης, τόμος 30 (παράγρ. 61, 62, 160, 276)
  24. Κεφαλής εξανθήματα, τόμος 30 (παράγρ. 66)
  25. Καρδιακόν νόσημα, τόμος 30 (παράγρ. 71, 91, 130)
  26. Οφθαλμιάσις, τόμος 30 (παράγρ. 73, 126, 195, 2)
  27. Αιμόπτυσις και πλευρίτης, τόμος 30 (παράγρ. 92)
  28. Ίκτερος (χρυσή ή σαριλίκι), τόμος 30 (παράγρ. 104)
  29. Στομάχου (ματζούνι), τόμος 30 (παράγρ. 106, 121, 127, 190, 308, 325, 65, 138)
  30. Δυσεντερία με αίμα, τόμος 30 (παράγρ. 109, 10, 11, 121, 123, 38, 141)
  31. Ίαγγραινα – σήψις, τόμος 30 (παράγρ. 139, 165)
  32. Δισεντερία ή διάρροια βρέφους ένεκεν οδοντοφυΐας, τόμος 30 (παράγρ. 142)
  33. Θεραπεία ταινίας, τόμος 30 (παράγρ. 145)
  34. Κεφαλαλγία, νευραλγία, ημικρανία, τόμος 30 (παράγρ. 148, 290, 275)
  35. Δυσουρία, τόμος 30 (παράγρ. 152)
  36. Λιθίασις, ψαμμίασις, τόμος 30 (παράγρ. 161)
  37. Ναυτίασις, τόμος 30 (παράγρ. 173)
  38. Εν καιρώ επιδημιών προφυλάξεις, τόμος 30 (παράγρ. 179)
  39. Όταν αναδράμει ο εισοφάγος, τόμος 30 (παράγρ. 182)
- Β) Η δεύτερη κατηγορία περιλαμβάνει καταστάσεις που χρήζουν ιατρικής περίθαλψης και φροντίδας και που προκαλούνται από εξωτερικούς παράγοντες, ζώα ή έντομα:

ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ, ΔΗΓΜΑΤΑ κ.λπ.

1. Κέντρισμα μελίσης, ή σφιγγός, τόμος 30 (παράγρ. 382)
2. Κτύπημα χειρός ή ποδός, τόμος 30 (παράγρ. 75, 203)

Εικ. 8: Θεραπεία ποδαλγίας και αρθρίτιδας

11. Οι εις ελώδη και μiasματικά μέρη ευρισκόμενοι τι να πράττουν δια να μη υποπίπτουν εις ασθενείας, τόμος 25 (παράγρ. 171)
12. Ασφυξία εκ των ανθράκων, τόμος 25 (παράγρ. 29, 143, 178), τόμος 30 (παράγρ. 249)
14. Δια τους παγωμένους, τόμος 25 (παράγρ. 179)
15. Δια τους εξ αερίων ακαταλλήλων προς αναπνοήν κινδυνεύοντας, τόμος 25 (παράγρ. 29, 143, 178)

Γ) Αρκετά αναφέρονται για τα είδη και τους τρόπους καλλωπισμού και την κοσμετολογία, αναφορές που κατατάσσονται στην τρίτη κατηγορία, αφού παρατίθενται στοιχεία βελτίωσης και ενδεχομένως ίασης καταστάσεων που ναι μεν δεν θεωρούνται ασθένειες, όμως αποβλέπουν στη διατήρηση ενός υγιούς και κατά το δυνατόν ευπαρουσίαστου οργανισμού. Στην κατηγορία αυτή καταχωρούνται:

ΚΑΛΥΝΤΙΚΑ – ΚΟΣΜΕΤΟΛΟΓΙΑ

- 1) Μη ερεθίζεται το μαυράδιο (κρεατοεληές σώματος), τόμος 30 (παράγρ. 378)
- 2) Κασσίδας θεραπεία, τόμος 30 (παράγρ. 269):

(Θεραπεία της Κασσίδας δια του φυτού καλουμένου Αρδακτιλίνακα. Δια την ασθένειαν της κεφαλής, της Κασσίδας λεγομένης, οι Κρήτες ορεινοί την θεραπεύουσιν δια του φυτού του λεγομένου Αρδακτιλίνακα (φυτόν ακανθώδες) το οποίον συλλέγεις ένα ποσόν (ξηραίνεις αν είναι χλωρόν) και το καίεις εις μέρος κατάλληλον δια να περισυλλέξεις την στάκτην καθάραν. Έπειτα την βάλλης εις πιάτο και προσθέτεις έλαιον καθαρότατον, και κάμνεις αλοιφήν, δια της οποίας, αφού ο πάσχων από την κασσίδα λουσθεί καλώς με θερμόν ύδωρ (χλιαρόν) και καθαρισθεί εις την κεφαλήν, αλοιφεται δια της αλοιφής της στάκτης του Αρδακτιλίνακος. Τούτο εξακολουθεί ο πάσχων έως ου εντελώς θεραπευθεί.)

- 3) Υγιεινή του δέρματος, τόμος 30 (παράγρ. 292)
- 4) Πρακτικός οδηγός προς εξάλησιν των κηλίδων, τόμος 30 (παράγρ. 329)
- 5) Ποδόλουτρα, τόμος 30 (παράγρ. 323)
- 6) Περί ύπνου, τόμος 25 (παράγρ. 260, 262, 415), τόμος 30 (παράγρ. 459, 462, 468)
- 7) Καθαρισμός και ευωδία στόματος, τόμος 30 (παράγρ. 281)
- 8) Υγιεινόν παράγγελμα, με ποίον μέρος του σώματος να κοιμάσαι, τόμος 25 (παράγρ. 323)
- 9) Καθαριότης οδόντων και στόματος, τόμος 30 (παράγρ. 344)
- 10) Περί της διατηρήσεως των οδόντων κι οδοντοκόνεις κ.λ.π., τόμος 25 (παράγρ. 18, 116, 125, 128, 186, 204, 222, 300, 310, 34, 388, 11, 310, 34, 388, 11, 310, 340, 361, 344, 450), τόμος 30 (παράγρ. 4, 5, 22, 281, 287, 34, 77, 97, 165, 279, 273, 283, 286, 344, 91)
- 11) Ίδρωσις και ψύχος των ποδών, τόμος 25 (παράγρ. 30, 221), τόμος 30 (παράγρ. 323).

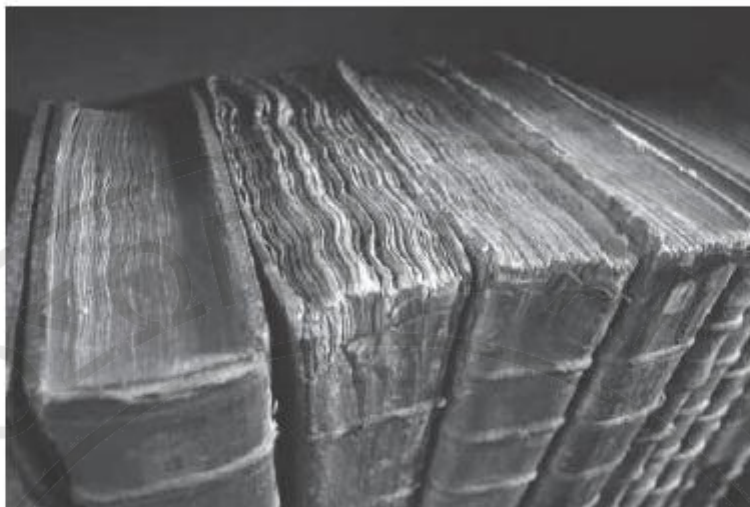
- 20) Αι κηλίδες του δέρματος πως εξαλείφονται, τόμος 30 (παράγρ. 72, 256)
- 21) Φακίδων εξάλλειψις, τόμος 30 (παράγρ. 272). Στόμαχος υγιεινή της ζωής, τόμος 30 (παράγρ. 282)
- 22) Οδοντότριμα αβλαβές οδόντων, τόμος 30 (παράγρ. 273, 286)

Δ) Η τέταρτη και τελευταία κατηγορία περιλαμβάνει παρατηρήσεις σε φυτά και καρπούς, σημειώνονται οι ενεργητικές ιδιότητές τους και δίδονται παραινήσεις για την διατήρηση της υγείας του σώματος:

- 1) Τρώγετε πορτοκάλια, τόμος 30, (παράγραφ. 450)

(Τρώγετε πορτοκάλια - Τρώγετε άφθονα πορτοκάλια όσοι έχετε αιματώδη και πληθωρικήν κράσιν ή υποφέρετε συχνά από εγκεφαλικάς συμφοράς, καθώς επίσης και οι χολερικής ή νευρικής κράσεως, αι χλωμωτικάι γυναίκες, οι καθ' έξιν δυσκοίλιαι, οι χρόνιοι υποτασικοί και χολολιθιώντες, οι χρόνιοι ρευματικοί και αρθριτικοί, οι εκζεματικοί και δερματοπαθείς ερπητικής δυσουκραςίας) εφ' όσον δεν υποφέρετε από ενοχλήσεις της λεγομένης υπερχλωροδρικής δυσπεμψίας (πόνους εξυρεγμίας), αλλά προσπαθείτε όσον το δυνατόν να τρώετε τον καρπόν αυτόν όχι τόσον μετά το φαγητόν, όσον κυρίως με κενόν τον στόμαχον, την πρωΐαν λ.χ. περί της 9π.μ. και το απόγευμα περί της 5μμ., όταν τελειώσει η πέψις, διότι τότε κυρίως αναπτύσσει τας ενεργητικάς του ενεργείας).

- 2) Το λεμόνι ως φάρμακο, τόμος 30 (παράγρ. 133, 429)
- 3) Ωφέλιμον φάρμακο δια τους ψάλλοντας, τόμος 30 (παράγρ. 295)
- 4) Το σκόρδον φάρμακον της φθίσεως, τόμος 30 (παράγρ. 376)
- 5) Τα σπαράγγια εις οδοντόπονον, τόμος 30 (παράγρ. 91, 248)
- 6) Θεραπεία των διαλειπόντων πυρετών δια του λειμονίου, τόμος 25 (παράγρ. 467, 297), τόμος 30 (παράγρ. 133, 429)
- 7) Βλάβη εκ φωτισμού πετρελαίου και φωταερίου προτιμητέον δε το ελαιόλαδον δια φωτισμόν, τόμος 25 (παράγρ. 475)
- 8) Ο ευκάλυπτος και η θαυμασία αύξησίς του, τόμος 25 (παράγρ. 206, 404, 408)
- 9) Δένδρα επιβλαβή εις την υγείαν, τόμος 25 (παράγρ. 270)
- 10) Ιατρική χρήσις του πετρελαίου, τόμος 25 (παράγρ. 146, 149, 150, 196).
- 11) Προφυλακτικόν και θεραπευτικόν των νοσούντων ζώων μέσον, τόμος 25 (παράγρ. 242)

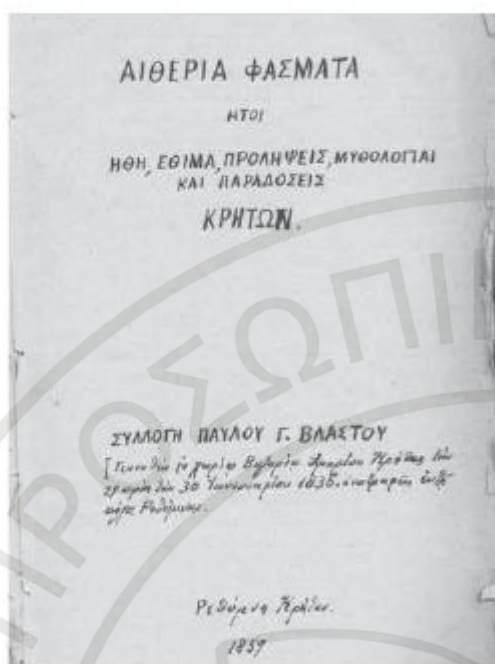
Εικ. 13: Συλλογή Παύλου Βλαστού

Αξιοσημείωτες είναι και οι αναφορές και παραινέσεις του λαογράφου ως προς τις υγιεινές τροφές. Ένα παράδειγμα:

Τον χειμώνα, όπως αναφέρει ο Βλαστός, τρώγει τις και κοιμάται περισσότερο, εάν δε δεν λάβει τα μέτρα του γίνεται πληθωρικός και η σωματική αυτή κατάστασις προδιαθέτει προς συμφορήσεως, ιδίως κατά τας αποτόμους μεταβολάς της θερμοκρασίας. Κατά τον χειμώνα τα όργανα της χωνεύσεως έχουν περισσότεραν δύναμιν. Συνιστώνται δια τούτου τροφαί πυκναί, ζεσταί και ξηραί (ως κυνήγι, χοιρινόν, παστά, γλυκίσματα). Οι γέροντες ιδίως, πρέπει να ολιγοτρώγουν, έξω και αν αισθάνονται πείναν (!)

Κι ενώ μας μιλά για παστά και γλυκά και χοιρινά, παράλληλα μας επισημαίνει και τις ωφέλειες της χορτοφαγίας:

- Αι φακαί, τα σπανάκια και τα σαλατικά θεραπεύουσι την αναιμίαν
- Τα λεμόνια τας χολερικάς παθήσεις
- Τα σύκα τον καρκίνον
- Τα σπαράγγια τας ασθeneίας της καρδιάς
- Αι σταφυλαί την φαγούραν (επιδερμικά νοσήματα)
- Τα απίδια την νεφρίτην
- Τα μήλα το λουμπαγόν
- Τα τζίτζιφα τας ασθeneίας του στήθους
- Ο ζωμός της ραφονίδος την συνάγχην
- Το σέλινον το σκορβούτον
- Αι σαλάται των μαρουλιών θεραπεύουσι τους σπασμούς
- Το σκόρδον τα δαγκάματα των όφρων

Εικ. 14: Εσώφυλλο τόμου 20

ΠΙΝΑΞ.

Περὶ Νηρηίδων	σελίδ.	1
Περὶ Τεραινίδων	"	253
Περὶ Πάραχανάδων [ἢ Βρισηρίων]	"	295
Περὶ Ἀνασιγιάδων	"	447
Περὶ Ἀκραειανφύων	"	503
Περὶ Φυντασιφύων	"	547
Περὶ Ἀσφροδιαιδων	"	603
Περὶ Στοιχειῶν	"	643
Περὶ Πανώλων [Πανούκλων]	"	815
Περὶ Βραχνῆ [Ἐφιάλτης]	"	871
Περὶ Βιστιριγμοῦ	"	887
Περὶ Βασσανίας	"	867
Περὶ Ρίγης	"	939
Περὶ Νεκροφάνειας	"	987
Περὶ Ἐκλεισιῶν	"	1083
Περὶ Καντάνεμα [ἢ Κατάνεμα]	"	1147
Περὶ Γοτῶν καὶ Γοττειῶν	"	1179
Περὶ Μάγων καὶ Μαγείας	"	1299
Περὶ Διαβόρων	"	1419
Περὶ Βαίων	"	1569
Περὶ Τύρας	"	

Ἔχουσιν γινώσκον Αἰῶνα τοῦ ἔτους τοῦ Β' ἔτους.

Εικ. 15: Περιεχόμενα τόμου 20

Ἄξιο μνείας ὅμως εἶναι ὅτι ὁ Βλαστός, παρά το γεγονός ὅτι εἶναι ενημερωμένος γιὰ τὴν ἐπιστημονικὴ ἐξήγηση καὶ ἴαση ἱατρικῶν περιπτώσεων καὶ παθολογικῶν καταστάσεων, σὲ ἓνα ἄλλο τόμο καταχωρεῖ, καὶ μάλιστα σὲ ἰδιαίτερα κεφάλαια, ὡς υπερφυσικά φαινόμενα τὴν Πανώλη, τὸ Ρίγο καὶ τὴ Νεκροφάνεια, τὸ Βιστιριγμό καὶ τὸ Βραχνά ἢ Εφιάλτη. Ὁ υπ' ἀριθμ. 20 τόμος φέρει τὸν τίτλο Αἰθέρια Φάσματα ἢτοι Ἑθῆ, Ἑθίμα, Προλήψεις, Μυθολογίαι καὶ Παραδόσεις Κρητῶν καὶ ὡς χρονολογία τοῦ ἀναγράφεται τὸ ἔτος 1859 – ἀν καὶ στὰ ἐπὶ μέρους κεφάλαια οἱ χρονολογίαι εἶναι καὶ παλαιότερες ἀλλὰ καὶ μεταγενέστερες. Συγκεκριμένα καὶ σύμφωνα με τὶς καταγραφές, τὰ σχόλια καὶ τὶς ἐπεξηγήσεις τοῦ Βλαστοῦ:

Τὸ Καντάνεμα, ἢ Κατάνεμα, ἢ Κατάνευμα, ἡ νεκροφάνεια δηλαδὴ, προέρχεται ἀπὸ τὴ λέξη κατανέομαι ἢ κατανέομαι, ποῦ σημαίνει ἐρχομαι, πηγαίνω κάτω ἢ ἐπιστρέφω πίσω. Ὁ βαριά ἀσθενὴς παραληρεῖ στο ψυχορράγημά του γιὰ τὰ ὅσα βλέπει στὸν Ἄδη καὶ στὸν Κάτω Κόσμο, περὶ τῆς Κολάσεως ἢ τοῦ Παραδείσου καὶ συνομιλεῖ με ἄλλους ἤδη νεκρούς. Τὸ Κατάνεμα μπορεῖ νὰ διαρκέσει ὥρες, ἡμέρες ἢ καὶ μῆνες ἀκόμη, οἱ ἐπανερχόμενοι στὴ ζωὴ οὐδεμία σχέση ἔχουν με τοὺς Καταχανάδες καὶ οἱ περισσότεροι ἀναρρώνουν καὶ ζοῦν φυσιολογικὴ ζωὴ γιὰ πολλὰ χρόνια ἀκόμη.

Ἡ Πανώλης, πανώκλα ἢ πανούκλα, ὁ βουβωνικὸς λοιμὸς, ἀσθένεια ἐπιδημική καὶ μεταδοτική, παριστάνεται ὡς γριὰ καμπούρα, μαύρη στὴν ὄψη ἀλλὰ καὶ στὴν ἐνδυμασία τῆς, ρυτιδωμένη καὶ δύσμορφη, ἀποτρόπαιη καὶ ἀποκρουστική. Με μεγάλα μαύρα νύχια καὶ σιδερένια παπούτσια, στηρίζεται ἐπίσης σὲ μπαστούνι σιδερένιο καὶ περιφέρει στὸν κόσμον τὸ μολυσμένο τῆς σῶμα, ἀγγίζοντας με ὁποιοδήποτε τρόπο τοὺς ἀνθρώπους καὶ μεταδίδοντας τὴ φοβερὴ ἀσθένεια

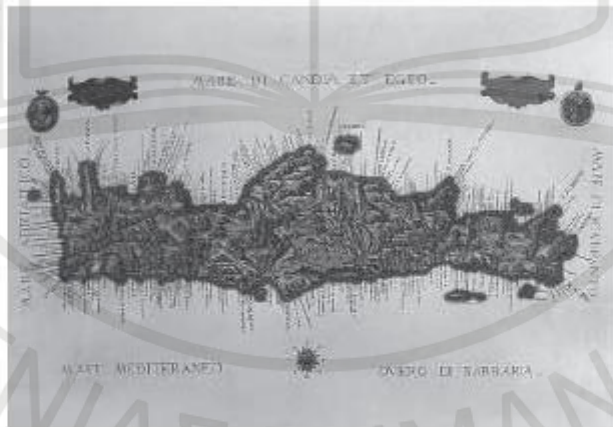
Ο Ρίγος (ή το Ρίγος) είναι ασθένεια, πάθος, αρρώστια, αίσθημα ψύχους το οποίον προξενεί ανατριχίλαν, κρυάδα παροξυσμού, τρομάραν, τουρτουρισμόν, φρίκη από φόβον και τρόμον... και κατ' επέκταση πυρετό τριταίο, τεταρταίο, θερμοκρασία, παροξυσμό.

Ο Βιστιρισμός, Βιστιριγμός ή, σύμφωνα με τους Ρεθυμνίους, η Βιστιρέ, είναι, όπως αναφέρεται, ασθένεια αιφνίδια και απροσδόκητη που πλήττει τον παθόντα ακαριαία, όπως π.χ. η ημιπληγία ή η ολική ή μερική παραλυσία του σώματος, η οποία όμως αποδίδεται σε αέρα κακό, μολυσμένο, νοσώδη και δαιμονικό που απαντάται κυρίως σε φυσικά περιβάλλοντα (κάτω από συγκεκριμένα δένδρα ή σε σπηλιές με κακό αερισμό).

Ως προς δε τον Εφιάλτη, ο λαογράφος αναφέρει ότι η *Επιστήμη τον θεωρεί ασθένεια, πάθος πασίγνωστον σήμερον, παροδικόν και καθ' εαυτό αβλαβές, οσάκις όμως είναι λίαν συχνόν δύναται να αποβεί βλαβερόν εις την υγείαν ένεκα της διατάραξης των οποίαν προξενεί...*

Η αιτία που ο Βλαστός καταχωρεί τις παραπάνω ιατρικές περιπτώσεις στη χορεία των υπερφυσικών στοιχείων είναι επειδή αυτές, σύμφωνα με τις παραδόσεις, προσωποποιούνται μόνες τους αλλά και στο σύνολό τους, σε όντα δαιμονικά που καταδυναστεύουν τον πάσχοντα: π. χ. ο Ρίγος είναι

ανήρ ωχρός ως ο τεθνεώς, ημίγυμνος και δυσμορφότατος, που κρατεί λόγχην ως φύλαξ του 'Αδου και των υποχθονίων, πάντοτε τουρτουρίζων εκ της υγρασίας και πάλιν μεταβαλλόμενος εις βράζοντα και θερμαινόμενον ένεκεν της θερμότητος της εν 'Αδη καμίνου της Κολάσεως.

Εικ. 16: Κρήτη

Μισεί τους ανθρώπους και τα ζώα, ιδίως αυτούς που κατοικούν σε ελώδη και υγρά μέρη, προφταίνει ακαριαία όσους τον αποφεύγουν, ως διάβολος (με δαιμονική συνεργία) μεταμορφώνεται όπως η ανάγκη το καλέσει και όπως αυτός θέλει, σε ζώο, πτηνό, πεταλούδα, ποντικό ή όφι.

Τελειώνοντας θα πρέπει να αναφέρουμε ότι οι καταγραφές και οι συνταγές στο αρχείο Βλαστού δεν είναι αμιγώς Κρητικές, δεν έχουν δηλαδή συλλεχθεί μόνο από πηγές της λαϊκής ιατρικής της Κρήτης. Έχουν αποθησαυρισθεί και άλλες

σχετικές αναφορές, σε εφημερίδες ή από άλλες πηγές εντός και εκτός του Νησιού, αλλά και σε Ευρωπαϊκό και παγκόσμιο πολλές φορές επίπεδο, τις οποίες αναφέρει και παραπέμπει ο λαογράφος – αρκετές φορές σε σύγκριση με τις τοπικές αναφορές. Αυτό βέβαια δεν μειώνει σε τίποτα την σπουδαιότητά τους από πολλές απόψεις. Οι σχεδόν μόνιμες παρεμβολές άσχετων θεμάτων, ίσως είναι το μεγαλύτερο πρόβλημα στην καταγραφή των στοιχείων που αφορούν στη λαϊκή ιατρική. Αλλά αυτό είναι και ένα από τα γενικότερα προβλήματα που ανακύπτουν κατά την μελέτη του υλικού του Βλαστού, αφού δεν απαντάται μόνο στους προαναφερθέντες τόμους, αλλά σε ολόκληρη την έκταση των καταγραφών του.

Πηγές:

Ιστορικό Αρχείο Κρήτης (Χανιά), *Συλλογή Παύλου Βλαστού*, τόμ. 20, 25, 30.

